# INFLYATSIYA VA FUQAROLARNING IQTISODIY HUQUQLARI: AHOLI REAL DAROMADLARINI HIMOYA QILISH MEXANIZMLARI

***Abduvahhobova Mohigul Shavkatjon qizi***
*Farg‘ona davlat universiteti Iqtisodiyot fakulteti*
*Iqtisodiyot yo’nalishi 2-kurs talabasi*
*Telefon: +998910873377*
*Elektron pochta: mohigulabduvahobova0@gmail.com*

***Annotatsiya.*** *Ushbu maqolada inflyatsiyaning fuqarolarning iqtisodiy huquqlariga, xususan, xususiy mulk daxlsizligi, adolatli mehnat haqi olish, ijtimoiy ta’minot va munosib turmush darajasiga bo‘lgan huquqlariga ta’siri iqtisodiy-huquqiy yondashuv asosida o‘rganilgan. Tadqiqotda inflyatsiya faqat pulning xarid qobiliyatini pasaytiruvchi makroiqtisodiy hodisa sifatida emas, balki nominal daromadlar va narxlar o‘sishi o‘rtasidagi nomutanosiblik orqali aholining turmush darajasi hamda iqtisodiy imkoniyatlariga ta’sir etuvchi omil sifatida talqin qilingan. O‘zbekiston Respublikasida 2021–2025-yillarda iste’mol narxlari dinamikasi, 2026-yilning avgust oyidagi yillik inflyatsiya ko‘rsatkichi, ish haqi, pensiya va nafaqalarni oshirishga doir amaldagi normativ-huquqiy choralar o‘rganilgan. Shuningdek, Germaniya va Qozog‘iston tajribasi asosida pensiya va ijtimoiy to‘lovlarni indeksatsiya qilish mexanizmlarining institutsional xususiyatlari qiyoslangan. Tadqiqot natijalari daromadlarni oshirishning alohida ma’muriy qarorlarga tayanishi bilan oldindan belgilangan, shaffof va muntazam indeksatsiya qoidalariga asoslangan tizim o‘rtasidagi farqlarni ko‘rsatadi. Maqolada inflyatsiya darajasi, iste’mol savati tarkibi va aholining ijtimoiy zaiflik darajasini hisobga oluvchi bosqichma-bosqich indeksatsiya mexanizmini joriy etish, manzilli ijtimoiy yordamni takomillashtirish, iste’molchilar huquqlarini himoya qilish va moliyaviy savodxonlikni oshirish bo‘yicha takliflar ishlab chiqilgan. Taklif etilgan yondashuv narxlar barqarorligini ta’minlash siyosatini ijtimoiy himoya vositalari bilan uyg‘unlashtirishga xizmat qiladi.*

***Kalit so‘zlar:*** *inflyatsiya, iqtisodiy huquqlar, real daromad, xarid qobiliyati, indeksatsiya, minimal ish haqi, ijtimoiy himoya, iste’molchi huquqlari, narxlar barqarorligi, turmush darajasi.*

## KIRISH

Bozor iqtisodiyoti sharoitida narxlar darajasining o‘zgarishi talab va taklif, ishlab chiqarish xarajatlari, pul-kredit sharoitlari hamda tashqi iqtisodiy omillar ta’sirida shakllanadi. Biroq narxlarning umumiy va uzluksiz o‘sishi, ya’ni inflyatsiya, nafaqat makroiqtisodiy barqarorlikka, balki fuqarolarning iste’mol imkoniyatlari, jamg‘armalari va real daromadlariga ham bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Ayniqsa, daromadi qat’iy belgilangan pensionerlar, nafaqa oluvchilar, budjet tashkilotlari xodimlari va kam ta’minlangan oilalar inflyatsion bosimga nisbatan zaif hisoblanadi. Chunki nominal daromadlar narxlar o‘sishiga mutanosib ravishda oshirilmagan taqdirda, aholining xarid qobiliyati pasayib, munosib turmush darajasi va ijtimoiy ta’minotga oid huquqlarini amalga oshirish imkoniyatlari cheklanadi.

O‘zbekiston iqtisodiyotida narxlarni erkinlashtirish, valyuta bozorini liberallashtirish va inflyatsion targetlash rejimiga o‘tish makroiqtisodiy siyosatning

institutsional asoslarini takomillashtirishga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, yangi tahrirdagi O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida mamlakatning ijtimoiy davlat sifatidagi maqomi, mulk, mehnat, ijtimoiy ta’minot va iste’molchilar huquqlariga oid kafolatlarning mustahkamlanishi inflyatsiya oqibatlarini yumshatishning huquqiy va iqtisodiy mexanizmlarini takomillashtirish zaruratini kuchaytirmoqda.

Mavzuning dolzarbligi inflyatsiyani jilovlashga qaratilgan makroiqtisodiy choralar bilan aholining turli ijtimoiy qatlamlari real daromadlarini himoya qilish mexanizmlari o‘rtasidagi muvofiqlikni ta’minlash zarurati bilan belgilanadi. Xususan, ish haqi, pensiya va nafaqalarni indeksatsiya qilishning aniq mezonlarini belgilash, manzilli ijtimoiy yordam qamrovini kengaytirish hamda narxlar barqarorligini ta’minlash fuqarolarning iqtisodiy manfaatlarini himoya qilishning muhim yo‘nalishlari hisoblanadi.

Tadqiqotning maqsadi inflyatsiyaning fuqarolarning iqtisodiy huquqlari va real daromadlariga ta’sirini iqtisodiy-huquqiy jihatdan o‘rganish hamda O‘zbekiston sharoitida daromadlarni himoya qilish mexanizmlarini takomillashtirish bo‘yicha ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqishdan iborat. Ushbu maqsad doirasida inflyatsiya va iqtisodiy huquqlarning nazariy mohiyatini ochib berish, narxlar o‘sishining turli ijtimoiy guruhlar daromadlariga ta’sirini aniqlash, mavjud indeksatsiya va ijtimoiy yordam mexanizmlarini o‘rganish hamda Germaniya va Qozog‘iston tajribasini qiyosiy tahlil qilish vazifalari belgilandi.

Tadqiqot obyekti inflyatsiya sharoitida shakllanadigan iqtisodiy va ijtimoiy munosabatlar, predmeti esa fuqarolarning real daromadlarini himoya qilishga qaratilgan huquqiy normalar, iqtisodiy vositalar va institutsional mexanizmlardan iborat. Tadqiqotda tahlil va sintez, statistik, qiyosiy-huquqiy hamda tizimli yondashuv usullaridan foydalanildi. Tadqiqot gipotezasiga ko‘ra, inflyatsiya darajasi bilan bog‘langan muntazam va shaffof indeksatsiya mexanizmlarini manzilli ijtimoiy yordam bilan uyg‘unlashtirish aholining zaif qatlamlari real daromadlarini himoya qilish samaradorligini oshiradi. Ishning ilmiy yangiligi inflyatsiyaning fuqarolar iqtisodiy huquqlariga ta’sirini tizimlashtirish hamda indeksatsiya, manzilli ijtimoiy yordam va narxlar barqarorligini o‘zaro bog‘liq yagona himoya mexanizmlari sifatida asoslashdan iborat.

## ADABIYOTLAR SHARHI

Inflyatsiyaning iqtisodiy mohiyati va uning daromadlar taqsimotiga ta’siri iqtisodiy nazariyada uzoq yillardan buyon o‘rganib kelinadi. Klassik va monetaristik yondashuvlarda inflyatsiya pul taklifi, yalpi talab va narxlar umumiy darajasidagi o‘zgarishlar bilan izohlanadi. Biroq zamonaviy tadqiqotlarda inflyatsiyaning taqsimot oqibatlari, turli daromad guruhlariga notekis ta’siri va ijtimoiy himoya tizimining moslashuvchanligi ham muhim tahlil yo‘nalishiga aylangan. Bu yondashuv inflyatsiyaning o‘rtacha ko‘rsatkichidan tashqari, uy xo‘jaliklari iste’mol savati tarkibi va daromad manbalarini ham hisobga olish zarurligini ko‘rsatadi.

Amartya Senning inson taraqqiyoti va imkoniyatlar yondashuvi iqtisodiy farovonlikni faqat daromad miqdori bilan o‘lchash yetarli emasligini ta’kidlaydi. Uning fikricha, insonning real imkoniyatlari, asosiy ehtiyojlarni qondira olishi va

jamiyat hayotida munosib ishtirok etishi taraqqiyotning muhim mezonidir [1]. Ushbu nazariy yondashuv inflyatsiya masalasini ham kengroq talqin qilishga imkon beradi: narxlarning oshishi fuqaroning nominal daromadini o‘zgartirmagan holda uning oziq-ovqat, ta’lim, sog‘liqni saqlash va uy-joy xizmatlaridan foydalanish imkoniyatlarini cheklashi mumkin.

Saul, Kinley va Mowbray iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar to‘g‘risidagi xalqaro pakt normalarini sharhlar ekan, davlatlarning huquqlarni hurmat qilish, himoya qilish va ro‘yobga chiqarish majburiyatlarini ajratib ko‘rsatadi [2]. Ushbu yondashuv daromadlar va ijtimoiy ta’minot masalalarini faqat iqtisodiy siyosat doirasida emas, balki huquqiy majburiyatlar nuqtai nazaridan ham ko‘rib chiqishga asos yaratadi. Bunda inflyatsiyaning o‘zi avtomatik ravishda huquq buzilishi degani emas; biroq davlat siyosati aholining asosiy ehtiyojlarini qondirish imkoniyatlariga nomutanosib zarar yetkazuvchi oqibatlarni yumshatish choralarini ko‘rishi lozim.

Xalqaro mehnat tashkiloti materiallarida ijtimoiy himoya tizimlari daromad yo‘qotilishi, ishsizlik, keksalik, nogironlik va boshqa ijtimoiy xatarlarga qarshi institutsional kafolat sifatida talqin qilinadi [3]. Ijtimoiy himoyaning minimal darajalari bo‘yicha yondashuv nafaqat to‘lovlar miqdorini, balki ularning qamrovi, yetarliligi, muntazamligi va moliyaviy barqarorligini ham nazarda tutadi. Shu sababli inflyatsiya sharoitida nafaqa va pensiyalarni indeksatsiya qilish tizimi ijtimoiy himoyaning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi.

Inflyatsiyaning real daromadlarga ta’siri bo‘yicha O‘zbekistonda chop etilgan tadqiqotlarda narxlar o‘sishi, pul qadrsizlanishi, iqtisodiy xavfsizlik va aholining xarid qobiliyati masalalari yoritilgan [4; 5]. Mazkur ishlar inflyatsiyaning makroiqtisodiy va ijtimoiy oqibatlarini tushunishda muhim manba bo‘lsa-da, fuqarolarning iqtisodiy huquqlari, indeksatsiya mexanizmlarining huquqiy aniqligi va xalqaro tajribani milliy qonunchilikka moslashtirish masalalarini yagona tizimda ko‘rib chiqish imkoniyatlari mavjud.

Konstitutsiyaviy-huquqiy tadqiqotlarda ijtimoiy davlat tamoyili munosib turmush darajasini ta’minlash, ijtimoiy himoya kafolatlarini mustahkamlash va davlatning ijtimoiy mas’uliyatini belgilash bilan bog‘liq holda talqin etiladi. Umarovaning 2025-yildagi tadqiqotida munosib hayot kechirishning konstitutsiyaviy-huquqiy tabiati ijtimoiy davlat konsepsiyasi bilan bog‘liq ravishda yoritilgan [6]. Ushbu yondashuv inflyatsiya sharoitida daromadlarni himoya qilishni davlatning ijtimoiy siyosati va konstitutsiyaviy kafolatlari bilan bog‘lash uchun nazariy asos beradi.

Xalqaro amaliyotda indeksatsiya mexanizmlari bir xil shaklda tashkil etilmagan. Ayrim davlatlarda pensiya miqdorlari ish haqi dinamikasi bilan, boshqalarida esa iste’mol narxlari indeksi yoki aralash formula asosida qayta ko‘rib chiqiladi. Germaniya tajribasida pensiya miqdorining o‘zgarishi, asosan, ish haqi dinamikasiga bog‘liq bo‘lgan qonuniy formula orqali amalga oshiriladi. Qozog‘istonda esa 2026-yil boshidan pensiyalar va ayrim ijtimoiy to‘lovlar 10 foizga oshirilgani rasmiy manbalarda qayd etilgan [7; 8]. Bu tajribalar indeksatsiyaning yagona universal modelini emas, balki milliy mehnat bozori, budjet imkoniyatlari va demografik sharoitlarga moslashtirilgan mexanizmlar zarurligini ko‘rsatadi.

Adabiyotlar tahlili uchta muhim ilmiy bo‘shliqni aniqlash imkonini berdi. Birinchidan, inflyatsiyaning iqtisodiy oqibatlari ko‘pincha o‘rtacha narxlar indeksi va real daromad ko‘rsatkichlari orqali baholanadi, biroq bu ko‘rsatkichlarning iqtisodiy huquqlar bilan aloqasi yetarlicha tizimlashtirilmaydi. Ikkinchidan, indeksatsiya mexanizmlari ko‘pincha ijtimoiy siyosatning alohida vositasi sifatida ko‘rilib, pul-kredit siyosati va iste’molchilar huquqlarini himoya qilish bilan uzviy bog‘lanmaydi. Uchinchidan, xorijiy tajriba milliy qonunchilik va budjet imkoniyatlari bilan bog‘liq holda qiyosiy baholanishi zarur. Mazkur maqola ushbu masalalarni iqtisodiy-huquqiy yondashuv asosida birlashtirishga intiladi.

## METODOLOGIYA

Tadqiqot nazariy-amaliy va qiyosiy tahlil dizayni asosida olib borildi. Unda inflyatsiyaning fuqarolarning iqtisodiy huquqlariga ta’siri uchta o‘zaro bog‘liq darajada ko‘rib chiqildi: makroiqtisodiy darajada narxlar barqarorligi va pul-kredit siyosati; mikroiqtisodiy darajada uy xo‘jaliklarining nominal va real daromadlari; institutsional-huquqiy darajada esa indeksatsiya, minimal ish haqi va manzilli ijtimoiy yordam mexanizmlari.

Ma’lumotlar bazasini O‘zbekiston Respublikasi Markaziy bankining inflyatsiya ko‘rsatkichlari, Statistika agentligining iste’mol narxlari indeksi bo‘yicha ma’lumotlari, Prezidentning 2026-yil 23-iyundagi PF–115-son Farmoni, Germaniya Federal hukumati hamda Qozog‘istonning rasmiy davlat organlari e’lon qilgan materiallar tashkil etdi. Shuningdek, iqtisodiy va ijtimoiy huquqlar bo‘yicha xalqaro huquqiy hujjatlar hamda mavzuga oid ilmiy adabiyotlardan foydalanildi.

Statistik tahlilda 2021–2025-yillar uchun yil yakunidagi iste’mol narxlari o‘sishi ko‘rsatkichlari, 2026-yil avgust oyidagi yillik inflyatsiya darajasi alohida ko‘rib chiqildi. Ko‘rsatkichlarni taqqoslashda ularning hisoblash davri va metodologik mazmuni farqlanishi e’tiborga olindi. Xususan, yil yakunidagi inflyatsiya bilan muayyan oyning o‘tgan yilning shu oyiga nisbatan o‘zgarishi bir xil davr ko‘rsatkichi emasligi sababli ular alohida izohlandi.

Qiyosiy-huquqiy usul Germaniya va Qozog‘istondagi pensiya hamda ijtimoiy to‘lovlarni oshirish tartiblarini O‘zbekiston amaliyoti bilan solishtirish uchun qo‘llanildi. Tizimli yondashuv esa inflyatsiyani jilovlash, daromadlarni indeksatsiya qilish va manzilli ijtimoiy yordam o‘rtasidagi funksional aloqalarni aniqlashga xizmat qildi. Tahlil va sintez usullari yordamida alohida huquqiy normalar hamda statistik ko‘rsatkichlar umumlashtirildi.

Real daromadning o‘zgarishini tushuntirishda quyidagi soddalashtirilgan nisbatdan foydalanildi: real daromad indeksi nominal daromad indeksi va iste’mol narxlari indeksi nisbatiga teng. Ya’ni, RDI = NDI / CPI × 100. Bu yerda RDI — real daromad indeksi, NDI — nominal daromad indeksi, CPI — iste’mol narxlari indeksi. Mazkur ifoda nominal daromadning o‘sishi narxlar o‘sishidan yuqori yoki past bo‘lgan holatlarni izohlash imkonini beradi. Biroq maqolada uy xo‘jaliklari kesimidagi mikro ma’lumotlar mavjud bo‘lmagani sababli aniq daromad guruhlari bo‘yicha ekonometrik baholash amalga oshirilmadi.

Tadqiqotda tanlanma so‘rov yoki eksperiment o‘tkazilmadi; tahlil ochiq rasmiy

statistik va normativ-huquqiy manbalarga tayandi. Shu sababli natijalar makroiqtisodiy va institutsional darajadagi tavsifiy xulosalarni beradi. Tadqiqotning takrorlanuvchanligini ta’minlash maqsadida foydalanilgan asosiy ko‘rsatkichlar, hujjatlar va ularning elektron manbalari adabiyotlar ro‘yxatida keltirildi.

## TAHLIL VA NATIJALAR

Inflyatsiyaning iqtisodiy huquqlarga ta’sirini tizimli ko‘rib chiqish uchun avvalo huquq turi, inflyatsion ta’sir kanali va davlat tomonidan qo‘llanilishi mumkin bo‘lgan himoya vositalarini farqlash lozim. Quyidagi jadvalda asosiy bog‘liqliklar umumlashtirilgan.

**1-jadval.**

**Inflyatsiyaning iqtisodiy huquqlarga ta’siri va ularni himoya qilish mexanizmlari[195]**

| Iqtisodiy huquq turi | Inflyatsiyaning ehtimoliy ta’siri | Himoya mexanizmi |
|---|---|---|
| Mulk va jamg‘armalar daxlsizligi | Pul mablag‘lari va qat’iy nominal qiymatdagi jamg‘armalarning real xarid qobiliyati pasayadi. | Narxlar barqarorligi, ishonchli moliyaviy instrumentlar va omonatchilar huquqlarini himoya qilish. |
| Adolatli mehnat haqi olish | Nominal ish haqi narxlar o‘sishidan ortda qolsa, mehnat daromadining real qiymati kamayadi. | Eng kam ish haqi kafolatlari, jamoaviy muzokaralar va ish haqi dinamikasini muntazam qayta ko‘rib chiqish. |
| Ijtimoiy ta’minot | Pensiya va nafaqalar xarid qobiliyati pasayib, asosiy ehtiyojlarni qondirish imkoniyati cheklanishi mumkin. | Pensiya va nafaqalarni oldindan belgilangan mezonlar asosida indeksatsiya qilish, manzilli yordam. |
| Tadbirkorlik va shartnoma erkinligi | Narxlar noaniqligi xarajatlar, shartnoma qiymati va investitsiya qarorlarini rejalashtirishni qiyinlashtiradi. | Shartnomaviy risklarni taqsimlash, qonuniy qayta ko‘rib chiqish shartlari va raqobat muhitini ta’minlash. |
| Iste’molchilar huquqlari | Narxlarning tez o‘zgarishi va axborot nomutanosibligi iste’molchi tanloviga salbiy ta’sir qilishi mumkin. | Narxlar haqida to‘liq axborot, insofsiz savdo amaliyotlariga qarshi nazorat va shikoyat mexanizmlari. |

Jadvaldan ko‘rinadiki, inflyatsiya iqtisodiy huquqlarga bevosita va bilvosita kanallar orqali ta’sir qiladi. Bunda davlatning vazifasi narxlar shakllanishiga ma’muriy aralashuvni cheksiz kengaytirish emas, balki makroiqtisodiy barqarorlik, raqobat, iste’molchilarni xabardor qilish va ijtimoiy himoya vositalarining samarali ishlashini ta’minlashdan iborat. Ayniqsa, daromadlarning narxlar o‘sishiga moslashish tezligi aholining turli qatlamlari uchun muhim farqlovchi omil hisoblanadi.

[195] Xalqaro huquqiy normalar va ilmiy adabiyotlar asosida muallif tomonidan tuzilgan.

O‘zbekistonda iste’mol narxlari dinamikasi so‘nggi yillarda pasayish va qayta tezlashish bosqichlarini boshdan kechirdi. Statistika agentligi ma’lumotlarida yil yakunidagi iste’mol narxlari indeksi o‘sishi 2021-yilda 10,0 foiz, 2022-yilda 12,3 foiz, 2023-yilda 8,8 foiz, 2024-yilda 9,8 foiz va 2025-yilda 7,3 foizni tashkil etgani qayd etilgan [9]. 2022-yildagi yuqori ko‘rsatkichdan keyin inflyatsiya sekinlashgan, 2024-yilda esa narxlar o‘sishi yana tezlashgan. 2025-yilda 7,3 foizgacha pasayish kuzatilgan.

**2-jadval.**

**O‘zbekistonda yillik iste’mol narxlari o‘sishi dinamikasi[196]**

| Yil | Yil yakunidagi iste’mol narxlari o‘sishi, % |
|---|---|
| 2021 | 10,0 |
| 2022 | 12,3 |
| 2023 | 8,8 |
| 2024 | 9,8 |
| 2025 | 7,3 |

2026-yil avgust oyida yillik inflyatsiya 6,2 foizni tashkil etdi. Markaziy bank ma’lumotlariga ko‘ra, 2026-yil iyulida bu ko‘rsatkich 6,4 foiz, iyun oyida ham 6,4 foiz bo‘lgan [10]. Bu holat inflyatsion bosimning sekinlashayotganini ko‘rsatsa-da, narxlar darajasining avvalgi yillarga nisbatan to‘plangan o‘sishi saqlanib qolayotganini anglatadi. Inflyatsiya sur’atining pasayishi narxlar pasayganini emas, balki ularning o‘sish tezligi sekinlashganini bildiradi. Shu bois aholi xarid qobiliyatini baholashda faqat joriy inflyatsiya sur’atiga emas, balki narxlar darajasining avvalgi davrlarda to‘plangan o‘zgarishiga ham e’tibor berish lozim.

Aholi daromadlarini qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha 2026-yil 23-iyunda qabul qilingan PF–115-son Prezident Farmoni muhim normativ asos bo‘ldi. Unga muvofiq, 2026-yil 1-iyuldan pensiyalar, nafaqalar, Ijtimoiy reyestrga kiritilgan oilalarga bolalar nafaqalari va moddiy yordam to‘lovlari 7 foizga oshirildi. 2026-yil 1-sentabrdan budjet tashkilotlari xodimlarining ish haqi va stipendiyalari ham 7 foizga oshirilishi belgilandi. Shu sanadan mehnatga haq to‘lashning eng kam miqdori oyiga 1 360 000 so‘m etib belgilandi [11].

Mazkur farmon nominal daromadlarni oshirish va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashni kuchaytirishga qaratilgan. Biroq 7 foizlik oshirishni 2026-yil avgustidagi 6,2 foizlik yillik inflyatsiya bilan bevosita taqqoslab, barcha oluvchilar uchun real daromad aynan 0,8 foizga oshgan degan xulosa chiqarish metodologik jihatdan to‘g‘ri bo‘lmaydi. Buning sababi — oshirish sanasi, taqqoslanayotgan narxlar davri, to‘lov turi va har bir oluvchining individual daromad tarkibi farq qiladi. Shuning uchun real ta’sirni aniqlashda tegishli to‘lovning oshirilishidan oldingi va keyingi davr narxlar indeksi, shuningdek, uy xo‘jaligi iste’mol savati hisobga olinishi kerak.

Xorijiy tajriba indeksatsiya mexanizmlarining turlicha institutsional shakllarini ko‘rsatadi. Germaniyada 2026-yil 1-iyuldan pensiyalar 4,24 foizga oshirildi. Rasmiy hukumat axborotida bu o‘zgarish ish haqi dinamikasi bilan bog‘liqligi qayd etilgan [7]. Qozog‘istonda 2026-yil 1-yanvardan davlat nafaqalari, bazaviy va solidar pensiyalar 10 foizga oshirilgani, bu miqdor prognoz inflyatsiya darajasiga mos belgilanganligi

[196] O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi, SIAT ma’lumotlari [9]

ma’lum qilingan [8].

**3-jadval.**

**Ayrim davlatlarda 2026-yilda pensiya va ijtimoiy to‘lovlarni oshirish amaliyoti[197]**

| Davlat | 2026-yildagi chora | Indeksatsiya mezoni | Institutsional xususiyat |
|---|---|---|---|
| O‘zbekiston | Pensiya va nafaqalar 7%; budjet sohasi ish haqi 7% | Prezident farmoni bilan belgilangan oshirish | Oshirish sanasi va miqdori alohida normativ hujjat bilan belgilanadi |
| Germaniya | Pensiyalar 4,24% | Ish haqi dinamikasi | Qonuniy formula va yillik qayta hisoblash |
| Qozog‘iston | Pensiya va davlat nafaqalari 10% | Prognoz inflyatsiya | Yillik budjet va normativ qarorlar doirasida oshirish |

Qiyosiy ma’lumotlar shuni ko‘rsatadiki, indeksatsiya mexanizmi samaradorligi faqat oshirish foiziga emas, balki uning qaysi ko‘rsatkichga bog‘langanligi, qachon amalga oshirilishi, qamrovi va moliyaviy ta’minotiga ham bog‘liq. Ish haqi dinamikasiga asoslangan model iqtisodiy o‘sish natijalarini pensionerlar daromadlariga uzatishi mumkin; inflyatsiyaga asoslangan model esa xarid qobiliyatini saqlashga bevosita yo‘naltiriladi. Aralash modelda esa narxlar va ish haqi o‘sishi birgalikda hisobga olinadi.

## MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari inflyatsiyaning fuqarolar iqtisodiy huquqlariga ta’siri ko‘p qirrali ekanini ko‘rsatadi. Narxlar umumiy darajasining oshishi pul mablag‘lari va jamg‘armalarning real qiymatini pasaytiradi, daromadlarning narxlarga moslashish tezligi past bo‘lganda esa aholining xarid qobiliyati va iste’mol imkoniyatlari qisqaradi. Shu bois mulk, munosib turmush darajasi va ijtimoiy ta’minot huquqlarini himoya qilish o‘zaro bog‘liq iqtisodiy-huquqiy mexanizmlarni talab etadi. Mazkur yondashuv Senning imkoniyatlar nazariyasiga mos bo‘lib, unda daromadning nominal miqdoridan ko‘ra, uning inson ehtiyojlarini qondirish imkonini beruvchi real qiymati ustuvor hisoblanadi [1]. Xalqaro pakt talablari ham davlatdan mavjud resurslardan oqilona foydalanish, iqtisodiy va ijtimoiy huquqlarni bosqichma-bosqich ta’minlash hamda aholining zaif qatlamlarini himoya qilishni talab etadi [2].

O‘zbekistonda ish haqi, pensiya va nafaqalarni oshirish aholi daromadlarini qo‘llab-quvvatlashning muhim vositasi hisoblanadi. Biroq bunday qarorlarning alohida normativ hujjatlar asosida qabul qilinishi daromad oluvchilar uchun uzoq muddatli rejalashtirishni murakkablashtirishi mumkin. Shu sababli milliy budjet imkoniyatlari, inflyatsiya prognozi, mehnat unumdorligi va demografik omillarni hisobga oluvchi shaffof indeksatsiya qoidalarini shakllantirish maqsadga muvofiq. Bunda umumiy iste’mol narxlari indeksidan tashqari, kam daromadli oilalar iste’mol savatida muhim o‘rin tutadigan oziq-ovqat va kommunal xizmatlar narxlari

[197] Germaniya Federal hukumati, Qozog‘iston Respublikasi rasmiy manbalari va O‘zbekiston Respublikasi PF–115-son Farmoni asosida muallif tomonidan tuzilgan [7; 8; 11].

dinamikasini ham inobatga olish lozim.

Indeksatsiya mexanizmini takomillashtirishda uning davriyligi va chegaralarini belgilash muhim ahamiyatga ega. Xususan, odatiy sharoitda yiliga kamida bir marta indeksatsiya qilish, inflyatsiya belgilangan chegaradan oshganda esa ijtimoiy to‘lovlarni navbatdan tashqari qayta ko‘rib chiqish tartibini joriy etish mumkin. Biroq bunday mexanizm fiskal imkoniyatlar bilan muvofiqlashtirilishi zarur, chunki cheklanmagan indeksatsiya budjet xarajatlari va inflyatsion bosimning ortishiga olib kelishi ehtimoldan xoli emas.

Daromadlarni himoya qilishning yana bir muhim yo‘nalishi manzilli ijtimoiy yordamni takomillashtirishdir. Ijtimoiy reyestr asosida yordam tayinlashda oilalarning daromadi, tarkibi, bandlik holati va asosiy ehtiyojlarini hisobga olish, ma’lumotlar almashinuvi hamda murojaatlarni ko‘rib chiqish jarayonining shaffofligini ta’minlash lozim. Shu bilan birga, aholining moliyaviy savodxonligini oshirish, iste’molchilar huquqlarini himoya qilish va narxlar to‘g‘risida ishonchli axborot bilan ta’minlash ham inflyatsion xatarlarni yumshatishga xizmat qiladi. Biroq ushbu choralar davlatning makroiqtisodiy barqarorlik va ijtimoiy himoya borasidagi institutsional majburiyatlarini almashtirmaydi, balki ularni to‘ldiradi.

Germaniya va Qozog‘iston tajribasi pensiya hamda ijtimoiy to‘lovlarni indeksatsiya qilishda ish haqi dinamikasi va prognoz inflyatsiyasidan foydalanish mumkinligini ko‘rsatadi. O‘zbekiston uchun inflyatsiyani asosiy mezon sifatida belgilab, budjet imkoniyatlari va ish haqi o‘sishini qo‘shimcha omillar sifatida hisobga oluvchi aralash model istiqbolli hisoblanadi. Bunda xorijiy tajriba milliy iqtisodiy sharoit va institutsional imkoniyatlarga moslashtirilishi zarur.

Tadqiqotning asosiy cheklovlari ochiq rasmiy statistika va normativ hujjatlarga tayanilgani, uy xo‘jaliklari kesimidagi mikro ma’lumotlardan foydalanilmagani hamda xalqaro taqqoslashning ikki mamlakat bilan chegaralanganida namoyon bo‘ladi. Kelgusida daromadlar, iste’mol xarajatlari va inflyatsion kutilmalar bo‘yicha panel ma’lumotlarni qo‘llash indeksatsiya mexanizmlarining turli ijtimoiy guruhlar farovonligiga ta’sirini yanada aniqroq aniqlash imkonini beradi.

## XULOSA

Tadqiqot natijasida inflyatsiya fuqarolarning iqtisodiy huquqlariga, eng avvalo, pul mablag‘lari va jamg‘armalarning real qiymati, mehnat daromadlarining xarid qobiliyati hamda ijtimoiy ta’minot to‘lovlarining yetarliligi orqali ta’sir ko‘rsatishi asoslandi. Inflyatsiya sur’atining pasayishi narxlar darajasi pasayganini anglatmaydi; shu bois real daromadlarni himoya qilishda joriy inflyatsiya bilan bir qatorda narxlarning oldingi davrlarda to‘plangan o‘sishini ham hisobga olish zarur.

O‘zbekistonda 2021–2025-yillarda inflyatsiya ko‘rsatkichlari o‘zgaruvchan bo‘lgan, 2025-yilda yillik iste’mol narxlari o‘sishi 7,3 foizni, 2026-yil avgustida esa yillik inflyatsiya 6,2 foizni tashkil etgan. 2026-yilda pensiya, nafaqa va budjet tashkilotlari xodimlari ish haqining 7 foizga oshirilishi daromadlarni qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan muhim chora bo‘ldi. Biroq nominal oshirishning real samarasi to‘lov turi va taqqoslanayotgan davrga muvofiq alohida hisoblanishi lozim.

Xorijiy tajriba indeksatsiyaning ish haqi dinamikasi yoki prognoz inflyatsiyaga

bog‘langan turli modellarini ko‘rsatdi. O‘zbekiston sharoitida ushbu tajribalarni to‘g‘ridan-to‘g‘ri ko‘chirish emas, balki inflyatsiya, mehnat daromadlari, budjet imkoniyatlari va ijtimoiy zaiflik darajasini birgalikda hisobga oluvchi moslashuvchan mexanizmni shakllantirish maqsadga muvofiq.

Shu asosda quyidagi takliflar ilgari suriladi: birinchidan, pensiya va nafaqalarni indeksatsiya qilishning asosiy mezonlari, davriyligi va hisoblash tartibini normativ jihatdan aniq belgilash; ikkinchidan, inflyatsiya belgilangan chegaradan yuqori bo‘lgan holatlarda navbatdan tashqari qayta ko‘rib chiqish mexanizmini ko‘rib chiqish; uchinchidan, past daromadli oilalar iste’mol savatidagi narxlar o‘zgarishini muntazam kuzatib borish; to‘rtinchidan, Ijtimoiy reyestr asosida manzilli yordamning qamrovi va ma’lumotlar aniqligini oshirish; beshinchidan, narxlar shaffofligi, iste’molchilar huquqlari va aholining moliyaviy savodxonligini kuchaytirish.

Umuman olganda, aholi real daromadlarini samarali himoya qilish pul-kredit siyosati, mehnatga haq to‘lash tizimi, pensiya va nafaqa indeksatsiyasi hamda manzilli ijtimoiy yordamning o‘zaro muvofiqligiga bog‘liq. Mazkur mexanizmlarning huquqiy jihatdan aniq, iqtisodiy jihatdan barqaror va ijtimoiy jihatdan manzilli tashkil etilishi fuqarolarning iqtisodiy huquqlarini amalda ta’minlashga xizmat qiladi.

## FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Sen, A. (1999). Development as freedom. Oxford University Press.
2. Saul, B., Kinley, D., & Mowbray, J. (2014). The International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights: Commentary, cases, and materials. Oxford University Press.
3. International Labour Organization. (2012). Social protection floors recommendation, 2012 (No. 202). https://www.ilo.org/
4. Inflyatsiya darajasining iqtisodiy xavfsizlikka ta’siri: O‘zbekiston va Janubiy Koreya tajribasi. (2025). Innovatsion iqtisodiyot: ilmiy-amaliy elektron jurnal, 3(6). https://ojs.qmii.uz/index.php/ej/article/view/1520/782
5. Inflyatsiya va uning aholining real daromadlariga ta’siri. (2026, 30-yanvar). Zenodo. https://zenodo.org/records/18434247
6. Umarova, I. (2025). The constitutional and legal nature of a decent human existence in a welfare state. Jamiyat va innovatsiyalar (Society and Innovations). https://inscience.uz/index.php/socinov/article/download/8075/7799/25305
7. Bundesregierung. (2026, 1-iyul). Renten steigen zum 1. Juli 2026. https://www.bundesregierung.de/breg-de/aktuelles/rentenanpassung-2026-2337000
8. Ministry of Labour and Social Protection of the Population of the Republic of Kazakhstan. (2026). Размеры пенсий и пособий увеличены в Казахстане. https://www.gov.kz/org/enbek/press/news/details/1136270?lang=ru
9. O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi. (2026). Yillik iste’mol narxlari indeksi dinamikasi (SIAT, 1.11.01.0009). https://siat.stat.uz/data/3003/?lang=uz
10. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. (2026). Yillik, yil boshidan va oylik inflyatsiya ko‘rsatkichlari. https://cbu.uz/uz/monetary-policy/annual-inflation/indicators/
11. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2026-yil 23-iyundagi PF–115-son

Farmoni. Ish haqi, pensiyalar, stipendiyalar va nafaqalar miqdorini oshirish to‘g‘risida. https://lex.uz/docs/-8283656
12. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. (2023-yilgi yangi tahrir). https://lex.uz/
13. O‘zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksi. (2022). https://lex.uz/docs/6257288
14. O‘zbekiston Respublikasining “Fuqarolarning davlat pensiya ta’minoti to‘g‘risida”gi Qonuni. https://lex.uz/
15. O‘zbekiston Respublikasining “Iste’molchilarning huquqlarini himoya qilish to‘g‘risida”gi Qonuni. https://lex.uz/